

Lingüística Galega  
a contribución do  
Instituto da Lingua Galega



LaborHistórico

Volume 3 - Número 1 - jan./jun. 2017

# Sumário

<b>Limiar</b>	10
---------------	----

*Henrique Monteagudo*  
*Rosario Álvarez*

## Dossiê Temático

<b>Lingua e sociedade en Galicia</b>	14
--------------------------------------	----

*Henrique Monteagudo*

<b>Investigar, elaborar, divulgar. O Instituto da Lingua da Universidade de Santiago de Compostela</b>	49
--	----

*Serafín Alonso Pintos*

<b>A investigación sobre a variación lingüística do galego: desde o ALGa ata a actualidade</b>	63
--	----

*Rosario Álvarez*  
*Xulio Sousa*

<b>A edición de textos en Galicia (da Idade Media aos Séculos Escuros)</b>	76
--	----

*Ana Boullón*

<b>Situando o galego no terreo da investigación lingüística: os traballos de fonética e fonoloxía</b>	93
---	----

*Elisa Fernández Rei*  
*Xosé Luís Regueira*

A gramática galega, un río de curso curto e sinuoso. Panorama histórico dos estudos gramaticais sobre o galego	111
<i>Francisco Cidrás</i> <i>Francisco Dubert-García</i>	
Panorama actual da lingüística histórica galega	126
<i>Xavier Varela Barreiro</i> <i>Ricardo Pichel</i>	
Avances e tendencias actuais en lexicografía galega	149
<i>Ernesto González Seoane</i> <i>Antón Santamarina</i>	

Recebido em 18 de janeiro de 2017. | Aprobado em 11 de março de 2017.

DOI: <http://dx.doi.org/10.24206/lh.v3i1.17112>

Ernesto González Seoane<sup>1</sup>

Antón Santamarina<sup>2</sup>

**Resumo:** Este traballo ofrece unha visión panorámica acerca da evolución da lexicografía galega nas catro últimas décadas. O punto de partida é o impulso e reorientación que experimenta a lingüística galega, e particularmente a lexicografía, nos primeiros anos da década de 1980 como consecuencia da oficialización do galego. Analízase a seguir o impacto e a influencia exercida polo *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega* (VOLG) (1988) sobre a produción lexicográfica posterior e estúdanse os avances alcanzados na lexicografía monolingüe, bilingüe e multilingüe, así como en terminografía. Preséntanse tamén algúns dos principais recursos dixitais xerados nos últimos anos, con especial atención aos corpus lexicográficos e aos corpus de textos contemporáneos. Finalmente, sinálanse algunhas das tarefas pendentes e dos desafíos que a lexicografía galega terá que afrontar nun futuro próximo.

**Palabras-chave:** lexicografía; dicionario; terminografía; corpus lexicográficos; corpus textuais.

**Abstract:** This paper provides an overview of the evolution of Galician lexicography during the last four decades. Its starting point is the impetus and reorientation experienced by Galician linguistics and lexicography in particular in the early years of the 1980s as a result of the formalisation of Galician. The impact and influence of the *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega* (VOLG) (1988) on subsequent lexicographical production is then analysed, and advances in monolingual, bilingual and multilingual lexicography, as well as terminography, examined. Some of the major digital resources created in recent years are also presented, with special focus on the lexicographical corpus and the corpora of contemporary texts. Finally, some of the tasks and challenges faced by Galician lexicography in the near future are identified.

**Keywords:** lexicography; dictionary; terminography; lexicographical corpora; textual corpora.

---

<sup>1</sup> Ernesto González Seoane é catedrático de Filoloxía Galega na Universidade de Santiago de Compostela e director do Instituto da Lingua Galega. Foi decano da Facultade de Filoloxía. É coeditor dos volumes *A estandarización do léxico*, *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas* e *Lexicografía de las lenguas románicas*. Dirixiu o *Diccionario de diccionarios do galego medieval*. [ernestoxose.gonzalez@usc.es](mailto:ernestoxose.gonzalez@usc.es).

<sup>2</sup> Antón Santamarina é catedrático de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago de Compostela e membro da Real Academia Galega. Foi director do ILG. Participou na elaboración das normas ortográficas e morfolóxicas do galego, codirixiu o *Vocabulario ortográfico da lingua galega* e o *Atlas lingüístico galego* e dirixiu o *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* e do *Diccionario de diccionarios*. [anton.santamarina@usc.es](mailto:anton.santamarina@usc.es).



## 1. A lexicografía galega nos inicios da década de 1980

A lexicografía galega, e, máis en xeral, a lingüística galega, experimenta unha reorientación substancial entre os anos finais da década de 1970 e os primeiros anos 80 (GONZÁLEZ SEOANE, 2003, p. 165). A razón última desta mudanza cómpre buscala na transformación do marco legal e xurídico que se produce en España nos anos inmediatamente posteriores á morte do xeneral Franco, que ten lugar en 1975. Así, a Constitución promulgada en 1978 recoñece formalmente o dereito á autonomía das *nacionalidades* e *rexións* que compoñen o Estado e establece a cooficialidade, xunto co español, das linguas galega, catalá e vasca naqueles territorios en que estas se falan. Este recoñecemento, desenvolvido en Galicia nos anos seguintes polo Estatuto de Autonomía (1981) e pola Lei de Normalización Lingüística (1983), debuxa un escenario, difícil de imaxinar só uns poucos anos antes, caracterizado por unha ampliación moi significativa do espectro funcional ocupado polo galego. Os avances máis significativos prodúcense nos dominios do ensino, dos medios de comunicación de titularidade pública (radio e televisión) e das administracións autonómica e local, onde ata aquel momento o galego non tiña practicamente ningunha presenza.

Esta expansión funcional prodúcese ademais non de xeito gradual, senón de maneira súpeta, de xeito que dun día para outro o galego comeza a ser usado en ámbitos e funcións nas que nunca antes estivera presente. Esta circunstancia coloca derriba da mesa a necesidade, e mesmo a urxencia, de definir un código normativo que poida ser usado nos libros de texto, nos documentos oficiais, na programación de televisión, etc. Alén da controversia que esta cuestión suscitou (cfr., por exemplo, ALONSO PINTOS, 2006, e SÁNCHEZ VIDAL, 2010), o certo é que, como consecuencia destas novas necesidades, a codificación pasou a ocupar un lugar central dentro da lingüística galega nos anos 80.

Outro vector do cambio operado na lingüística galega nestes anos ten unha importante carga simbólica e pode definirse como a vontade de superar a dependencia con respecto á lingüística española. Un dos efectos máis visibles da concepción subalterna que caracteriza unha boa parte da lingüística galega anterior a estes anos é a atención prestada de maneira preferente, e en ocasións case que en exclusiva, a cuestións diferenciais con respecto ao español. Fronte a esta práctica, a *nova* lingüística galega propónse como obxectivo elaborar instrumentos completos, autónomos e autosuficientes, e non repertorios de singularidades.

Polo demais, unha terceira clave da transformación que estamos describindo radica no que poderíamos denominar a *profesionalización* da lingüística galega. Ata os anos 70 a actividade investigadora sobre o galego é a miúdo obra de individuos particulares, con frecuencia curiosos ou amadores, que, en todo caso, actúan á marxe do mundo académico formal ou institucional (cfr. SANTAMARINA, 2001). A partir desta data, pola contra, o traballo investigador sobre o galego comeza a desenvolverse no seo da universidade. Un fito sen dúbida neste proceso de profesionalización e institucionalización da lingüística galega constitúe a fundación en 1971, por iniciativa do profesor Constantino García, do Instituto da Lingua Galega (cfr. ALONSO PINTOS neste mesmo volume). Dese xeito, a introdución do galego nos programas de investigación universitarios propicia non só un incremento moi substancial da produción, senón tamén importantes melloras cualitativas, de xeito particular unha profunda actualización metodolóxica, así como unha dirección e planificación dos traballos con obxectivos a medio e longo prazo.

Centrando a nosa atención xa no terreo da lexicografía, unha ollada mesmo superficial aos produtos que á altura de 1980 ofrecía o mercado editorial galego abonda para decatármonos de que malamente podían dar resposta ás necesidades derivadas das novas funcións que o galego se dispoñía a asumir. En efecto, os textos lexicográficos circulantes na Galicia dos anos 70 do pasado século (esp. RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, 1959-1961, e FRANCO GRANDE, 1968) partillaban unha serie de características que os afastaban do produto que demandaban os novos tempos. Así, a maioría destas obras eran dicionarios bilingües monodireccionais galego-castelán, concibidos sobre todo como instrumentos auxiliares para a descodificación de textos en galego (non para a codificación de textos en castelán); estaban elaborados desde presupostos eminentemente descritivos e, por tanto, eran alleos a calquera pretensión normativa; ofrecían unha selección de voces e acepcións que estaba guiada por unha perspectiva contrastiva con respecto ao castelán, de xeito que o foco de atención estaba posto, máis ou menos claramente segundo os casos, no léxico diferencial. En consecuencia, en boa parte destas obras as voces coincidentes co español (incluídas aquelas de alta frecuencia pertencentes ao léxico fundamental) eran simplemente omitidas ou despachadas de forma sumaria. Semella claro, pois, que unhas obras destas

características non podían resultar de grande utilidade na altura (por exemplo, no ámbito escolar), na medida en que nin lle permitían ao usuario identificar o léxico proposto como estándar nin tampouco atender algunhas funcións fundamentais nos novos tempos, sinaladamente a de actuar como elemento auxiliar para a produción de textos en galego.

Por outra banda, polo que se refire ao traballo desenvolvido no ámbito institucional, cómpre salientar a emerxencia dunha liña de traballo, centrada na recolleita sistemática de léxico dialectal, impulsada primeiro desde a Cátedra de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago de Compostela, e logo desde o Instituto da Lingua Galega. Esta liña produciu como resultado a elaboración dun bo número de traballos académicos (desde traballos de curso ata memorias de licenciatura ou teses de doutoramento) consistentes na descrición de variedades lingüísticas locais e na compilación de glosarios (cfr. o traballo de R. ÁLVAREZ e X. SOUSA neste mesmo volume)<sup>3</sup>. Estes materiais foron a base para o *Tesouro Lexicográfico da Lingua Galega*, un proxecto que o Instituto da Lingua Galega puxo en marcha desde os inicios mesmos da súa fundación con vistas a reunir nun grande ficheiro papeletas procedentes do baleirado das fontes lexicográficas existentes, así como do expurgo de textos orais e dialectais e de textos literarios. Os datos reunidos no *Tesouro* resultarían logo de grande utilidade para a abordaxe de moitos dos proxectos lexicográficos promovidos polo Instituto (cfr. infra).

## 2. O nacemento da lexicografía moderna

Será contra mediados da década de 1980 cando a reorientación a que faciamos referencia no apartado anterior comece a producir os seus primeiros froitos no terreo da lexicografía. Os máis visibles son, seguramente, os *novos* dicionarios de lingua que comezan a saír do prelo a partir de 1986. Non obstante, aínda que non gozasen de tanta notoriedade, non menos relevantes pola súa transcendencia foron algúns proxectos desenvolvidos no ámbito da lexicografía institucional. De todos eles nos ocuparemos a seguir.

### 2.1. A lexicografía comercial

No terreo do que poderíamos denominamos lexicografía *comercial* (para a distinción entre lexicografía comercial e institucional cfr., por exemplo, BUSSE, 2002, p. 49, ou ZGUSTA, 2006, p. 121), as principais casas editoras do país impulsan a redacción de novos dicionarios capaces de satisfacer as necesidades dun usuario tipo que mudara significativamente con respecto ao do período anterior. Así, se o destinatario principal dos dicionarios *premodernos* (GONZÁLEZ SEOANE, 2014) era un lector adulto culto, a introdución do galego no ensino abre para os dicionarios galegos un novo mercado, de considerables dimensións, formado por escolares dos diversos niveis do ensino primario e secundario. A vontade por parte das editoriais de atender estes mercados emerxentes tradúcese na publicación ao longo da segunda metade da década das primeiras mostras da lexicografía galega moderna. Entre elas cómpre citar un dicionario en tres volumes coordinado por Feixó Cid e publicado pola editorial Ir Indo en 1986, o dicionario galego-castelán coordinado por Monteagudo e García Cancela e publicado por Galaxia en 1988 e, sobre todo, o *Dicionario Xerais da lingua*, publicado por Edicións Xerais de Galicia en 1986 (ARES et al., 1986), que axiña se converteu nun verdadeiro fenómeno de vendas. Neste mesmo ano apareceu tamén un dicionario en tres volumes compilado por Alonso Estravís. Case todos eles, e moi especialmente o de Ir Indo, serviron de base para outras obras orientadas a públicos específicos, principalmente escolares.

Por contraste coa produción *premoderna*, a nova lexicografía comercial caracterízase por un claro predominio do dicionario monolingüe<sup>4</sup>, que se converte, con algunha que outra excepción, no elemento central de todas as coleccións. Trátase de dicionarios de corte prescriptivo, aliñados (con algunha excepción como a de Alonso Estravís) cos principios inspiradores das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (NOMIC, 1982) e actualizados desde un punto de vista metodolóxico. Están concibidos como textos autónomos e, en consecuencia, definen a súa nomenclatura por criterios internos, e non por contraste co español. Polo tanto, a diferenza dos dicionarios anteriores, os novos dicionarios incorporan non só léxico diferencial, senón tamén vocabulario

<sup>3</sup> Unha selección destes traballos, na súa maior parte inéditos, foron logo reunidos en García González (1985). Foi a través desta obra como este léxico chegou aos dicionarios de lingua.

<sup>4</sup> Talvez conveña lembrar que a lexicografía monolingüe ten un comenzo moi serodio en Galicia, pois a primeira obra destas características non se publica ata 1980. Trátase dun pequeno vocabulario ilustrado, destinado ao uso nos primeiros niveis de ensino (ILG, 1980).

coincidente co español, unha boa parte del formado por cultismos e léxico tecnoloxical. Polo demais, incluso nas obras de maior alcance non é difícil apreciar un certo aire escolar.

A aparición destes novos dicionarios supuxo, sen dúbida, un avance moi considerable no desenvolvemento da lexicografía galega, e tamén unha relevante contribución á difusión da norma léxica. Cómpre recoñecer, así e todo, unha serie de eivas que, en boa medida, son consecuencia do contexto que rodeou a produción destas obras.

A primeira delas ten que ver coas dificultades para definir a nomenclatura do dicionario. A falta dun inventario do léxico da variedade estándar é o que explica a inseguridade, as vacilacións e as lagoas que se aprecian nestas obras, e especialmente nas aparecidas nos anos centrais da década. Por outra banda, os novos dicionarios son obras creadas en boa medida tomando como base o inventario léxico acumulado nas obras lexicográficas previas. Estes materiais son sometidos a un proceso de depuración no que se eliminan, aplicando os criterios inspiradores das NOMIG (1982), aquelas variantes consideradas non normativas, e son complementadas, sobre todo con léxico culto e terminolóxico, mediante o confronto con textos lexicográficos de referencia doutras linguas, especialmente dicionarios portugueses e españois. Esta práctica entraña, como é fácil de imaxinar, non poucos riscos, na medida en que a presenza dunha voz nun dicionario non pode ser considerada sen máis como un indicador da súa vixencia na lingua do momento; do mesmo xeito, a súa ausencia do rexistro lexicográfico tampouco delata necesariamente a súa inexistencia na realidade. Noutra orde de cousas, a atención prestada á prescrición e á modernización levou estes textos a desatender a súa función de instrumentos auxiliares para a descodificación. Desta maneira, os novos dicionarios enchéronse de cultismos, mentres que deles desaparecían popularismos, dialectalismos ou solucións consideradas como non normativas, pero presentes nos textos literarios, o que comprometía a utilidade práctica destas obras.

Finalmente, cómpre recoñecer que, malia o esforzo despregado para adoptar unha metodoloxía moderna e homologada, as obras producidas presentan un desenvolvemento microestrutural bastante modesto, con escaseza de información gramatical, especialmente sintáctica, e pragmática.

## 2.2. A lexicografía institucional

En paralelo á actividade promovida polas casas editoras, no ámbito da lexicografía institucional na segunda metade da década de 1980 póñense en marcha diversas iniciativas que paga a pena salientar pola súa relevancia e impacto.

A primeira delas consistiu na elaboración do *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (VOLG) no seo do Instituto da Lingua Galega. A necesidade dunha obra destas características non é difícil de imaxinar á vista do exposto no apartado anterior. Segundo sinalabamos, cando a finais dos anos 70 se inicia o proceso de transformación do marco legal español, a estandarización do galego aínda non cristalizara nunha norma. O paradoxo de termos unha lingua oficial sen unha norma estable (ou máis ben con varias normas provisionais en competencia) resolveuse coa oficialización en 1982 das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (NOMIG), que regulaban tamén algúns aspectos relativos ao léxico (concretamente o tratamento dos cultismos). Por razóns obvias, naquel momento non foi posible abordar a elaboración dun dicionario de lingua que puidese desempeñar no dominio do léxico a mesma función que cumprían as NOMIG (1982) no terreo da ortografía e da morfoloxía. Unha obra destas características requiría anos de dedicación, mesmo no caso de ser acometida por un equipo numeroso de redactores, polo que era necesario dispoñer dunha obra *intermedia* que orientase ao codificador de textos sobre as formas *correctas* galegas e tamén sobre aquelas outras que non cumprían este requisito. Tratábase, pois, de crear un instrumento de urxencia que fixase a nomenclatura do dicionario en tanto non era posible acometer a redacción deste. Esta estratexia era moi semellante á que no proceso de codificación léxica do catalán adoptara décadas atrás Pompeu Fabra, que publicou primeiramente un *Diccionari ortogràfic* (FABRA, 1917) que lle serviu de base logo para elaborar o *Diccionari general de la llengua catalana* (FABRA, 1932).

Un equipo do ILG dirixido por Antón Santamarina e Manuel González acometeu a redacción do VOLG contra mediados da década de 1980. A obra publicouse en 1988, en versión provisional e non venal, en coautoría entre o Instituto da Lingua Galega e a Real Academia Galega (VOLG, 1988). A versión definitiva en papel, que incorpora os cambios debidos á modificación parcial das NOMIG aprobada en 2003, aparecería en 2004 e é actualmente consultable nunha versión electrónica accesible en rede (VOLG, 2004). O VOLG, como en xeral os vocabularios e dicionarios ortográficos, non é máis ca unha lista de palabras, acompañadas sempre da indicación da súa categoría gramatical, de información básica sobre o seu paradigma flexional e, cando é necesario,

dalgunhas notas aclaratorias (por exemplo, discriminadores semánticos en casos de homonimia, precisións sobre o grao de aceptabilidade, etc.).

Para a determinación das voces que debían integrar o VOLG partiuse do presuposto de que no vocabulario activo e pasivo dun falante culto de calquera lingua hai basicamente dous tipos de palabras: (a) as de carácter máis ou menos libresco, en xeral referidas ás artes ou ás ciencias, que na maioría dos casos son internacionalismos compartidos por todas as linguas (polo menos por todas as da familia románica), e que nunha boa parte son tomados das linguas clásicas, ás veces independentemente por cada unha das linguas receptoras, e noutras ocasións tomados por unha lingua e difundidos ás outras a través desta; e (b) voces patrimoniais, a maioría delas pertencentes ao vocabulario fundamental dos falantes. Cada un destes tipos de palabras presenta problemas de índole diferente (para unha presentación detallada dos criterios que presidiron a elaboración do VOLG, cfr. SANTAMARINA, 2003). As primeiras teñen as dificultades que derivan da adaptación de fonemas ou grupos «insólitos» para a lingua receptora. Hai que ter en conta ademais que o bilingüismo provoca fenómenos de interferencia que poden lugar a formas alienadas ou hiperalienadas, que non teñen nada que ver co problema estritamente lingüístico da adaptación dos préstamos. Así se explica que no proceso de modernización espontánea (planificación *in vivo*) do léxico galego, isto é, no galego escrito ao longo dos séculos XIX e boa parte do XX, se poidan atopar variantes diversas para unha mesma palabra, algunhas delas mesmo extravagantes. Podemos exemplificalo cun caso real que tomamos do TILG:

Variante	Ocorrencias
construcción	1932
construcción	1549
costrucción	136
costrucción	11
construzón	11
costruzón	10
costruceón	6
construceón	3
construcción	3
construczón	1
costruizón	1
costrusión	1

**Táboa 1.** Variantes do lema *construcción* (Fonte: TILG).

Algo semellante sucede cunha porcentaxe grande de voces desta categoría. Moitas delas (como é o caso de *construcción*) teñen xa solución nas NOMIG (1982), pero a casuística é moi variada e non sempre resulta doado optar por unha forma tomada do castelán que xa ten un uso máis ou menos consagrado no galego escrito ou por outra que sexa máis congruente lingüisticamente. Un exemplo rechamante témolo en préstamos que proceden de palabras gregas que tiñan *ýpsilon*, que por regra se adaptan con <i> (*pirómano*). Daquela, todos os derivados ou compostos de *glykús* 'doce' deberían ter <i> (como *glicerina* ou *triglicérido*) e non <u> (como *\*glucosa* ou *\*glucemia*). O castelán, que tomou estas palabras a través do francés, ten unhas veces <u> e outras veces <i>, mentres que o resto dos idiomas románicos (incluído o portugués) teñen en xeral <i> (agás o francés que ten <y> ou <u>). O criterio do VOLG nestes casos foi manter unida a familia léxica conforme á etimoloxía, aínda que ás veces a proposta contradiga un uso estendido. Outros casos semellantes non resoltos polas NOMIG (1982) son os referidos á vacilación da acentuación de certas formacións con raíces de orixe grega, para as que non hai tampouco unanimidade entre as restantes linguas románicas (e ás veces mesmo dentro dunha mesma lingua), como é o caso das voces rematadas en *-lito* (*coprólito*, *megálito*), *-ia/ía* (*-emia/-patía*), *-tipo* (*arquetipo*) e bastantes outras. Por outra banda, no relativo a este tipo de palabras de procedencia culta, ademais do problema de cómo adaptalas,



está a cuestión da cantidade. Sabemos que nun dicionario de lingua de arredor de 50.000 entradas, entre un 60 e un 70 por cento delas pertencen a esta categoría. Como a elaboración do VOLG non se baseou nun corpus tomouse como criterio orientativo o confronto co tratamento destas entradas en dicionarios dese porte das outras linguas románicas.

Canto ás palabras patrimoniais, dous son os principais problemas que tivo que afrontar o VOLG. Por un lado están as formas cognadas, que teñen a súa orixe nun único étimo que, por razóns históricas, produciu diferentes resultados, mesturados ás veces con préstamos do castelán que os falantes, e en especial os escritores, tratan de galeguizar con maior ou menor fortuna. Para estas palabras a oferta dos escritores e dicionaristas anteriores ao VOLG é grande, ás veces moi grande, como podemos ver neste caso real tomado tamén do TILG:

<i>Variante</i>	<i>Ocorrencias</i>
cobiza	710
cubiza	355
codicia	26
cobizo	46
cobicia	10
cubicia	6
codícea	6
cobisa	5
cobiça	4
cobdicia	4
cudicia	4
cubisa	1
cubizo	1
cudiza	1
cudícea	1

**Táboa 2.** Variantes do lema *cobiza* (Fonte: TILG).

En casos coma este, o criterio fornecido pola gramática histórica, a documentación antiga, a representatividade xeográfica e as ocorrencias literarias coinciden en orientarnos cara a unha escolla definida. Outras veces, en cambio, as escollos non son tan doadas porque un criterio pode contradicir outro. Caso diferente é o de voces sinónimas que non son cognadas, que abundan tamén moito en linguas con pouca tradición literaria. Son na maioría dos casos sinónimos xeográficos do tipo *xouba/parrocha*, *adival/trelo/relo* e moitas outras. Con frecuencia, a concorrencia é de dous ou tres elementos, pero pode haber casos nos que compiten moitos sinónimos, ás veces dous ou máis nunha mesma localidade, especialmente cando se trata de conceptos non moi discretos como é o caso de 'orballar' (que pode ser máis ou menos mesto, maino, quente, etc.). A concorrencia de sinónimos tamén pode afectar a conceptos discretos como pode ser o da planta *digitalis purpurea*, que figura nos dicionarios galegos premodernos con setenta entradas repartidas en vinte familias etimolóxicas. Nestes casos a riqueza (a non ser que un sexa dialectólogo) é enfadosa, e nunha proposta normativa (como pretende ser a do VOLG) ou nun dicionario de lingua de carácter prescriptivo (como é o caso do dicionario académico) hai que ser necesariamente selectivo.

Non existen estudos que permitan medir obxectivamente a influencia que o VOLG exerceu no proceso de codificación do galego. En calquera caso, pódese afirmar sen temor a enganarse que a súa repercusión foi extraordinaria. Desde o momento mesmo da súa publicación en 1988, e a pesar do seu declarado carácter provisional, o VOLG converteuse en obra de cabeceira e de referencia básica en todos os gabinetes e servizos

lingüísticos da Administración, dos medios de comunicación, das industrias editoriais, etc. Todos os dicionarios galegos publicados despois desa data usaron o VOLG como lemario; e, o que é máis, algunhas obras elaboradas antes da súa publicación, como o *Diccionario Xerais da lingua* ou o *Diccionario normativo galego-castelán*, utilizaron os materiais do VOLG aínda inéditos. O dicionario normativo de referencia para a lingua galega, o *Diccionario da Real Academia Galega*, atense estritamente a este lemario. Por outra banda, o VOLG serviu tamén para a fabricación de diferentes ferramentas informáticas, entre elas os correctores ortográficos, primeiro distribuídos como elementos externos aos procesadores de textos e na actualidade integrados xa no propio programa.

Ao lado do VOLG, a outra iniciativa desde a lexicografía institucional tivo por obxecto a elaboración dun corpus lingüístico do galego moderno. Tal e como indicabamos pouco máis arriba, desde o mesmo momento da súa fundación o Instituto da Lingua Galega acometeu a construción dun tesouro lexicográfico que compilaba materiais léxicos de procedencias diversas (fontes lexicográficas, dialectais e literarias) mediante o sistema tradicional de fichas en papel ordenadas en archivadores. No ano 1986 este proxecto deu paso á elaboración, baixo a dirección de Antón Santamarina, dunha *Base de datos lexicográfica para un dicionario da lingua galega*. O proxecto cristalizaría algúns anos máis tarde no *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG), cuxa primeira versión en liña foi dispoñibilizada en 2000. A el nos referiremos no apartado 3.5.

### 3. Desenvolvemento e madurez da lexicografía galega

Coa década de 1990 a lexicografía galega entra nun período de expansión, que chega ata a actualidade, e que se caracteriza por un moi notable incremento cuantitativo da produción (que, malia todo, tende a estancarse contra a fin do período), por unha apreciable mellora cualitativa dos produtos lexicográficos, pola diversificación tipolóxica destes, polo aproveitamento dos avances tecnolóxicos (máis visible conforme nos achegamos ao momento presente) e pola entrada en escena de novos axentes produtores.

Canto ao incremento da produción, hai algún tempo faciamos unha estimación segundo a cal «no curto espazo de vinte anos [entre 1980 e 2000] o número de títulos publicados representa ben máis do triplo dos aparecidos ao longo do século XIX e dos tres primeiros cuarteis do XX» (González Seoane, 2003, p. 223). Este incremento pode considerarse un indicador dos avances producidos no terreo da normalización lingüística e da necesidade de proporcionar a uns novos usuarios (escolares, docentes, profesionais dos medios de comunicación, funcionarios, etc.) instrumentos axeitados para os novos usos e funcións que o galego ía asumindo. Máis en concreto, o desenvolvemento da lexicografía *comercial* é o resultado da estratexia das empresas editoras por facerse cun mercado practicamente virxe ao comezo deste período.

A mellora cualitativa que se pode apreciar facilmente nos dicionarios aparecidos a partir dos anos 90 é debida, sen dúbida, a unha mellor formación e cualificación dos autores, mais tamén á seguridade que proporciona unha norma léxica máis consolidada e estable como consecuencia da publicación do VOLG.

A diversificación é tamén un sinal de normalidade e responde a que o abano de necesidades dos usuarios se vai ampliando conforme se incrementa o cultivo do galego e a súa expansión funcional. Por esta razón, comezan a aparecer no mercado editorial dicionarios bilingües e multilingües, dicionarios paradigmáticos, dicionarios de dúbidas e dificultades, dicionarios fraseolóxicos, etc. En calquera caso, esta diversificación tipolóxica non debe ocultar o predominio e a centralidade do dicionario monolingüe.

Por outra banda, a partir dos últimos anos do século XX intensifícase o aproveitamento dos avances tecnolóxicos, tanto no que se refire ao deseño de produtos e aplicacións como no tocante á utilización da internet como medio de difusión alternativo ao papel. Esta aposta polo acceso aberto e universal a través da rede é moito máis visible nos axentes institucionais que nas editoras privadas, que seguen maioritariamente usando o papel.

Finalmente, canto á diversidade de axentes produtores, cómpre sinalar que ao lado das casas editoras, que promoveron a formación de equipos máis ou menos estables para desenvolver un proxecto lexicográfico propio, desempeñaron un papel destacado na lexicografía galega das últimas décadas diversos axentes institucionais como a Real Academia Galega (a través do seu Seminario de Lexicografía); algúns centros de investigación universitarios, en particular o Instituto da Lingua Galega (da Universidade de Santiago de Compostela) e o Seminario de Lingüística Informática (da Universidade de Vigo), e outros centros de investigación como o Centro Ramón Piñeiro (dependente da Consellería de Educación da Xunta de Galicia).

### 3.1. Os dicionarios monolingües

O dicionario monolingüe, que, segundo dixemos máis arriba, é de serodia aparición en Galicia, mantén nesta etapa o protagonismo que adquirira xa na segunda metade da década dos 80. Polo que se refire á lexicografía comercial, nun primeiro momento, aos títulos publicados na década anterior viñeron a sumarse algunhas novas obras, na maior parte dos casos de pequeno tamaño e dirixidas a un público escolar. Será por volta do cambio do milenio cando cheguen ás librerías dicionarios de máis porte, como o *Dicionario Cumio da lingua galega* (FEIXÓ, 1999), o *Gran dicionario Xerais da lingua* (CARBALLEIRA, 2000) ou, algúns anos máis tarde, o *Gran dicionario Século 21* (PENA, 2005). Estes dicionarios manteñen en liñas xerais as características das obras que inauguraran a nova lexicografía. Así, son, coma as anteriores, obras de orientación prescritiva, aínda que, a diferenza daquelas, as máis recentes puideron aproveitar plenamente o lematario do VOLG. As melloras que ofrecen radican no considerable incremento do volume de voces compiladas (65.000 entradas no caso do *Dicionario Cumio*, 85.000 no do *Gran dicionario Século 21*, arredor de 100.000 no do *Gran dicionario Xerais*), sobre todo debido á incorporación de léxico terminolóxico e neolóxico, mais tamén de voces de circulación literaria (máis preceptible no *Gran dicionario Xerais*). Ao tempo, é apreciable tamén o esforzo dos autores por complementar a información propiamente semántica con outras de tipo fonético, gramatical ou pragmático. Finalmente, polo que se refire ao aproveitamento dos avances tecnolóxicos, non se pode dicir que a lexicografía comercial fixese un uso intensivo destes recursos. O *Dicionario Cumio* acompañaba a súa primeira edición en papel dunha versión electrónica en CD-ROM que permitía diversas modalidades de busca (lemas, sinónimos, antónimos, afíns, ámbitos de especialidade, etc.). Son accesibles en liña (ademais do dicionario da Real Academia Galega, ao que nos referiremos logo) o *DiGalego*, unha obra baseada nos dicionarios da editorial Ir Indo, e o *Dicionário Estraviz*, que rexistra non só léxico galego, senón que, de acordo coa concepción reintegracionista do seu autor, está concibido para «ser utilizado por toda a lusofonia».

Paralelamente ao desenvolvemento dos proxectos lexicográficos promovidos polas editorais privadas, a Real Academia Galega pon en marcha, a través do seu Seminario de Lexicografía, un proxecto encamiñado a elaborar un dicionario académico de referencia, de corte tamén prescritivo (cfr. GONZÁLEZ GONZÁLEZ, 2008). O precedente máis inmediato, que serviu de punto de partida para os traballos do Seminario, foi un pequeno dicionario, de arredor de 12.000 entradas, elaborado no Instituto da Lingua Galega e publicado conxuntamente coa Real Academia Galega en 1990 (ILG/RAG, 1990). O primeiro fito relevante na actividade lexicográfica da Academia foi a publicación en 1997 do *Dicionario da Real Academia Galega* (DRAG, 1997). A pesar de que inclúe un volume de entradas relativamente baixo para un dicionario académico (arredor de 25.000), o DRAG (1997) introduciu melloras moi significativas dentro da tradición lexicográfica galega, como o «tratamento do contorno da definición, que aparece marcado mediante signos convencionais, a indicación dos réximes preposicionais, a regularidade e o coidado posto nas definicións [...], a sistematicidade no uso de exemplos e a coherencia interna das referencias cruzadas» (GONZÁLEZ SEOANE, 2003, p. 194). A isto habería que engadir o emprego bastante consistente de marcas lexicográficas, que permiten orientar o usuario acerca dos contextos de uso adecuados para as formas incluídas. Desde 2012 está dispoñible en liña unha nova versión, considerablemente ampliada (ata arredor de 50.000 entradas), que mantén en liñas xerais as características microestruturais da obra matriz de 1997 e que incorpora novas utilidades asociadas ao soporte (como procuras complexas, saltos hipertextuais, etc.). Ademais, permite escoitar a versión en audio dos lemas a través dun enlace ao *Dicionario de pronuncia* (REGUEIRA, 2103). Malia todo, o DRAG segue a ser esencialmente un dicionario construído a partir doutros dicionarios.

### 3.2. Os dicionarios bilingües e multilingües

As novidades que achega a lexicografía bilingüe e multilingüe aparecida a partir dos anos 90 poderían sintetizarse nas seguintes:

- a) Aparición do dicionario bilingüe bidireccional. Segundo dixemos antes, a lexicografía galega premoderna, anterior a 1980, caracterízase polo monocultivo do dicionario bilingüe monodireccional (maioritariamente galego-castelán). É ben certo que algúns dicionarios galego-castelán incluían ao final (desde CARRÉ, 1933), case a xeito de apéndice, un vocabulario castelán-galego, mais isto non os converte de ningún xeito en dicionarios bidireccionais. A primeira obra destas características é un modesto dicionario galego-castelán-galego aparecido en 1982 (ARES et al., 1982), que atinxiu unha notable difusión por ser a primeira obra lexicográfica elaborada cunha orientación prescritiva inspirada nas NOMIG (1982). A partir dos anos 90 todas as casas editoras inclúen nas súas coleccións

de dicionarios obras destas características orientadas especificamente a diversos tipos de usuario (véxanse, por exemplo, FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, 1997; ÁLVAREZ DE LA GRANJA et al., 2001; CASTRO MACÍA, 2001; LÓPEZ et al. 2001).

b) Apertura a novos cruzamentos lingüísticos. No período premoderno a lingua de contraste é, con moi poucas excepcións, o español. A partir dos anos 90 comezan a aparecer dicionarios bilingües e multilingües con linguas diferentes do español, desde algunhas máis ou menos próximas lingüística e culturalmente como o portugués, o italiano, o francés ou o inglés, a outras ben máis distantes como poden ser o finés ou o xaponés (cfr. GONZÁLEZ SEOANE, 2003, p. 213-216). Cómpre advertir, porén, que esta proliferación de obras pode proxectar unha imaxe de normalidade un tanto enganosa. En realidade, unha boa parte delas son o resultado de iniciativas individuais (por exemplo, ASAKA, 1996) ou xurdidas ao abeiro de experiencias moi concretas e de alcance limitado, como pode ser a elaboración de materiais para seminarios universitarios ou lectorados (por exemplo, HÄMÄLÄINEN, 1999); noutros casos, trátase de proxectos desenvolvidos ao abeiro de institucións públicas (GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, 2000). En calquera caso, son excepción as obras promovidas ou publicadas por editoras privadas (FERNÁNDEZ SALGADO, 1999; CASTRO; RODRÍGUEZ, 2009).

c) Emerxencia dalgúns proxectos institucionais que incorporan avances metodolóxicos relevantes. Merece especial destaque neste terreo o labor desenvolvido polo Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo, que vén desenvolvendo unha serie de dicionarios elaborados a partir do corpus paralelo CLUVI, que inclúe traducións de textos de diversa natureza aliñados frase a frase coa versión orixinal (cfr. GÓMEZ GUINOVART, 2008). Na actualidade, están dispoñibles a través da páxina web do Seminario (<http://sli.webs.uvigo.es/recursos.html>) dicionarios bilingües inglés-galego, francés-galego, español-galego e galego-catalán, ademais do trilingüe galego-catalán-éuscaro. De todos eles, a obra máis desenvolvida é o dicionario inglés-galego, que conta cunha edición en papel (SLI, 2012). Segundo dicimos, o seu interese radica sobre todo no feito de se tratar dos primeiros dicionarios baseados en corpus na historia da lexicografía galega.

### 3.3. Os repertorios terminográficos

A actividade terminográfica en Galicia xorde e desenvólvese ao abeiro do proceso de normalización e de institucionalización do galego, que, segundo dixemos máis atrás, propiciou unha significativa ampliación do seu espectro funcional. Para dar resposta ao desafío que supoñía introducir o galego en ámbitos en que nunca antes estivera presente, créronse gabinetes e servizos lingüísticos en diversas instancias da administración pública (Xunta de Galicia, Parlamento, Deputacións Provinciais, Concellos, Administración de Xustiza...), das Universidades e dos medios de comunicación de titularidade pública (radio e televisión). Entre outras actividades, estes gabinetes convertéronse, en maior ou en menor medida segundo os casos, en axentes produtores de recursos terminolóxicos, as máis das veces en forma de vocabularios. Por outra banda, tamén desenvolveron unha actividade destacada neste terreo algúns centros de investigación, como logo termos oportunidade de ver. Deste xeito, especialmente desde finais dos anos 80 do pasado século, a produción terminográfica sobre o galego experimenta un incremento espectacular. Unha excelente análise desta actividade (limitada ao período 1984-2000) pode encontrarse en Galanes (2003, esp. p. 233-245), que ofrece ademais unha relación clasificada tematicamente dos repertorios terminográficos existentes na altura (GALANES, 2003, p. 464-492).

Unha análise de conxunto da produción terminográfica e da súa evolución ao longo das tres últimas décadas mostra como a actividade experimentou un proceso de concentración arredor de tres principais axentes produtores de carácter institucional:

a) o Servizo de Terminoloxía Galega (TERMIGAL), creado en 1997 a través dun convenio entre a Real Academia Galega e a Xunta de Galicia. TERMIGAL ten atribuídas competencias en materia de coordinación, planificación e estandarización da terminoloxía (<https://www.cirp.es/w3/proxectos/proxecto-termigal.html>). Ademais, este servizo é responsable directo da elaboración dun bo número de repertorios (moitos deles consultables en liña a través da súa páxina web), e ademais da base TERGAL, que recolle as denominacións galegas recomendadas para unha serie de conceptos propios das linguas de especialidade (TERMIGAL, 2016).

b) o Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela (<http://www.usc.es/gl/servizos/snl/>), responsable directo tamén dun grande número de repertorios (por riba da trintena) e, ademais, autor dunha ferramenta especialmente valiosa, o *bUSCatermos*, unha especie de multidicionario terminolóxico en liña que permite realizar diversos tipos de procura nun amplo corpus de obras terminográficas, tanto elaboradas polo Servizo como por outras instancias (cfr. RODRÍGUEZ RÍO, 2008).

c) o Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo, responsable tamén da elaboración de diversos repertorios e recursos terminográficos entre os que cabe destacar a *Termoteca*, un banco de datos terminolóxico que se alimenta dos máis de 30 millóns de rexistros contidos no Corpus Técnico do Galego (<http://sli.uvigo.gal/CTG/>) e o *Corpus Lingüístico da Universidade de Vigo* (<http://sli.uvigo.gal/CLUVI/>) (cfr. GÓMEZ GUINOVART, 2008).

Esta concentración, unida á integración dos equipos de traballo galegos en redes internacionais, permitiu superar o amateurismo que caracteriza algúns dos traballos aparecidos nos anos iniciais do período, propiciou a profesionalización do labor terminográfico e favoreceu a adopción de criterios e métodos de traballo homologados.

### 3.4. Os corpus lexicográficos

Son varios os proxectos que teñen por obxecto a compilación de textos lexicográficos con vistas a reunilos nun único soporte ou plataforma co fin de facilitar a súa consulta e de potenciar a explotación dos datos que conteñen. Por regra xeral, os textos compilados son obras de difícil acceso para o público, ben por se tratar de textos antigos, ben por seren obras inéditas ou que tiveron orixinalmente unha distribución moi restrinxida.

Entre estes proxectos cómpre mencionar, polo seu carácter pioneiro, o *Diccionario de diccionarios* dirixido no Instituto da Lingua Galega por Antón Santamarina. Na súa primeira edición en CD-ROM, que veu a lume en 2000, o corpus compilado abrangue as once pezas máis relevantes da lexicografía galega premoderna (publicados ou redactados entre 1863 e 1961). Este corpus inicial foise incrementando progresivamente, de xeito que a súa terceira edición (consultable tamén en liña, ademais de en CD-ROM) cobre un abano cronolóxico moito máis amplo (desde as contribucións de Sarmiento no terceiro cuartel do século XVIII ata algúns textos aparecidos na derradeira década do século XX).

Canto aos aspectos metodolóxicos da obra, cómpre salientar que esta se basea na etiquetaxe en XML dos textos orixinais. Cada un dos elementos microestruturais (lema, definición, equivalente, sinónimo, exemplo, etc.) é marcado mediante unha etiqueta específica, o que posibilita que cada elemento etiquetado poida converterse logo no punto de partida dunha operación de busca. Así, o *Diccionario de diccionarios* ofrece numerosas modalidades de procura, á parte da busca común por lemas (que é a que actúa por defecto): as palabras en español ofrecidas como equivalentes ou empregadas nas definicións, as palabras mencionadas como sinónimos, as palabras mencionadas como afíns, as localidades en que se documentan as voces rexistradas, etc.

Por outra banda, o *Tesouro do léxico patrimonial galego e portugués* (TLPGP) é un proxecto dirixido por Rosario Álvarez e desenvolvido polo Instituto da Lingua Galega en colaboración con varias universidades e centros de investigación portugueses e brasileiros. O seu obxectivo consiste en rexistrar de maneira sistemática e integrar nun único banco de datos os materiais lexicográficos con referenciación xeográfica relativos aos dominios galego, portugués europeo e portugués brasileiro. Os materiais compilados consisten fundamentalmente en vocabularios e glosarios de variedades dialectais galegas e portuguesas, aínda que inclúen tamén estudos léxicos de orientación etnolingüística, materiais dispersos contidos en monografías dialectais, atlas lingüísticos ou traballos de campo, etc. Unha boa parte destes materiais procede de teses de doutoramento, memorias de licenciatura e outras modalidades de traballos académicos que permaneceron inéditos ata o de agora ou que son de moi difícil acceso. Trátase, en suma, de fontes textuais certamente heteroxéneas, pero que comparten un trazo común básico: a de recollen materiais léxicos cunha localización xeográfica precisa. O *Tesouro* é consultable en liña a través da páxina web do Instituto (<http://ilg.usc.es/Tesouro/>). A aplicación de consulta mostra os rexistros lexicográficos correspondentes ás formas buscadas e, ademais, xera de maneira automática unha representación cartográfica dos datos. Na actualidade o TLPGP inclúe máis de 200.000 rexistros pertencentes ás cento cincuenta e catro obras que compila (trinta do Brasil, sesenta e seis de Galicia, cincuenta e seis de Portugal e unha de Galicia e Portugal).

### 3.5. Os corpus textuais contemporáneos

Segundo indicabamos en 2.2, desde mediados da década de 1980 comezan a sentarse as bases do que algúns anos máis tarde serán os corpus textuais do galego contemporáneo.

O proxecto pioneiro neste terreo foi o *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG), iniciado en 1985 e elaborado no Instituto da Lingua Galega baixo a dirección de Antón Santamarina. Unha primeira versión en rede deste corpus púxose a disposición do público a comezos do século XXI. Na actualidade pódese consultar unha versión considerablemente máis ampla, e está previsto que ao longo de 2018 poida ofrecerse unha versión enriquecida con novas funcionalidades. A versión actual do TILG rexistra 1958 textos de máis de 700 autores diferentes. Do punto de vista temporal, abrangue todo o galego moderno, desde o primeiro texto galego impreso (o soneto de Pedro Vázquez de Neira, publicado en 1612) ata a actualidade (o último texto incluído está datado en 2013). Compila textos literarios pertencentes a distintos xéneros, textos non literarios (por exemplo, publicacións periódicas dos séculos XIX e XX, prosa científico-técnica, etc.), e tamén un bo número de narracións orais de todo o dominio lingüístico galego, incluídas as variedades faladas fóra da actual comunidade autónoma de Galicia. A versión actualmente dispoñible inclúe 26 millóns de palabras correspondentes a máis de 95.000 lemas diferentes.

O TILG foi lematizado e anotado (case) manualmente, e non de maneira automática. A razón é que no galego moderno (en especial antes da codificación de 1982) circularon unha grande abundancia de variantes, tanto morfolóxicas como fonéticas e gráficas, moitas veces imprevisibles. Esta circunstancia dificulta moi notablemente a posibilidade de aplicar programas de lematización e anotación automáticas. En calquera caso, a vantaxe de poder recuperar conxuntamente baixo un lema canónico todas estas variantes compensou con creces o enorme esforzo en tempo e recursos que supuxo a lematización manual.

Por outra banda, en 1995 o Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades puxo en marcha, baixo a dirección primeiro de Guillermo Rojo e logo de Marisol López, o *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA). O CORGA reúne unha colección documental de textos xornalísticos e de ficción en prosa publicados entre 1975 e a actualidade. En total inclúe máis de 37 millóns de palabras. Nas súas versións iniciais, o CORGA non estaba lematizado nin anotado (cando menos non na súa integridade). Non obstante, a versión 3.0, que é accesible en liña desde 2017, ofrécese completamente etiquetada, maioritariamente mediante un programa de anotación e lematización automáticas desenvolvido no propio centro.

#### A xeito de conclusión: balance e tarefas pendentes

Ao longo destas páxinas tratamos de ofrecer unha visión panorámica sobre a lexicografía galega producida nas catro últimas décadas. O punto de partida presentaba, segundo tivemos oportunidade de comprobar, feblezas notables debidas en grande medida ás vicisitudes vividas polo galego ao longo da historia moderna e contemporánea, e particularmente á súa condición de lingua minorizada. A intensa actividade despregada a partir da década de 1980 conseguiu, sen dúbida, recuperar boa parte do tempo perdido e dotar o galego dunha serie de ferramentas básicas de calidade máis que notable. Cabe salientar, neste sentido, o esforzo despregado nos últimos anos para aproveitar de xeito intensivo os avances tecnolóxicos. Como consecuencia, o galego dispón hoxe de ferramentas de acceso universal que ofrecen ao estudoso e ao público interesado información moi completa sobre o seu patrimonio lexical.

Polo que se refire á produción de dicionarios de lingua en sentido estrito, xa hai algúns anos alertabamos dun certo risco de saturación e formulabamos as nosas dúbidas acerca de que un mercado relativamente pequeno como é o galego puidese absorber indefinidamente unha produción lexicográfica en continuo crecemento (GONZÁLEZ SEOANE, 2003, p. 223). Salientabamos ademais que de maneira xeral todos os dicionarios existentes daquela no mercado respondían, con variantes só menores, a un mesmo modelo de dicionario de corte prescritivo que recollía, interpretaba e filtraba, con máis ou menos acerto e bo criterio, a información contida noutros textos lexicográficos (galegos ou de linguas próximas). O estancamento da produción que se advirte nos últimos anos non fai senón confirmar aqueles temores. Por outra banda, en Galicia coma noutros lugares, a oferta de dicionarios en acceso aberto e gratuito a través da rede creou unha poderosa competencia para os dicionarios tradicionais en papel aos que restou, sen dúbida, numerosos usuarios. En calquera caso, cómpre advertir de que non dispoñemos de estudos específicos sobre este fenómeno, que sen dúbida sería interesante avaliar.



En relación co anterior, resulta imprescindible abordar proxectos de dicionarios de nova planta, baseados nos corpus existentes. A escaseza de documentación escrita que padeceron os primeiros dicionaristas galegos xa non existe, pois o cultivo do galego experimentou unha progresión espectacular, especialmente a partir das últimas décadas do século XX; a dificultade, engadida, de ter que acometer un baleirado manual de textos tamén está en boa parte obviada pola existencia dos corpus e pola posibilidade de utilizar outras ferramentas informáticas que facilitan enormemente a documentación.

Un destes dicionarios de corpus que precisa o galego é un dicionario de autoridades. Son varias as linguas que contan con dicionarios deste tipo xa desde o 1700; unha derivación deles son os dicionarios históricos, que aparecen contra mediados do século XIX. A aspiración de calquera lingua nacional é dispor deste segundo modelo, pero se cadra é para o galego unha tarefa irrealizable de momento por razóns que non serán difíciles de adiviñar. En cambio un dicionario do galego moderno, baseado nun corpus, semellante (proporcións gardadas) ao que é para o francés o *Trésor de la langue française informatisé* sería perfectamente realizable. Un dicionario destas características non necesita grandes innovacións metodolóxicas; só debe de aterse ao principio de que unicamente entran nel as palabras que figuran nun corpus ou que é posible recuperar dalgún documento, aínda que sexa alleo ao corpus. Elemento imprescindible é que este dicionario recolla baixo un lema canónico tamén aquelas variantes alternativas que se rexistran no corpus, coa indicación das ocorrencias de cada unha. Resulta tamén fundamental datar a primeira documentación de cada lema (ou mesmo de cada forma) e aboar as acepcións con exemplos reais tirados do corpus.

A máis longo prazo podería tamén abordarse a realización dun dicionario xeral da lingua galega en que, ademais do dicionario de autoridades, entrase todo o material que se ten recollido referente ao léxico dos diferentes oficios ou aspectos da vida material e inmaterial. Boa parte deste vocabulario figura en traballos dispersos e, por suposto, tamén no *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa). Moitos destes traballos están actualmente recollidos nalgún repositorio lexicográfico (sinaladamente no *Tesouro do Léxico Patrimonial Galego e Portugués*, xa citado). Aínda así, son moitas aínda as monografías que ata o de agora non foron baleiradas<sup>5</sup>.

Tocante á lexicografía bilingüe e multilingüe, é obrigado salientar iniciativas tan interesantes como as impulsadas polo Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo. Os seus dicionarios baseados en corpus abren sen dúbida unha liña de traballo pola que haberá que transitar no futuro. Sería desexable, en todo caso, ampliar e equilibrar os corpus que serven de base a estes dicionarios co fin de garantir a representatividade dos seus lemarios e a coherencia interna das obras resultantes.

Por último, polo que se refire á produción terminográfica, os avances alcanzados son tamén notables. Sinalabamos antes os efectos beneficiosos que produciu a concentración da actividade terminográfica arredor dun reducido grupo de axentes produtores, como son o TERMIGAL, o Servizo de Normalización Lingüística da Universidade de Santiago de Compostela e o Seminario de Lingüística Informática da Universidade de Vigo. En calquera caso, sería moi desexable unha maior integración de ferramentas como TERGAL, *bUSCatermos* ou *Termoteca*, cuxo valor se vería enormemente potenciado de poderen ser consultadas conxuntamente.

En calquera caso, a integración de recursos segue a ser unha tarefa pendente (e non só para os recursos terminográficos). Co fin de atender esta necesidade, en 2006 os equipos de investigación do Instituto da Lingua Galega e do Seminario de Lingüística Informática puxeron en marcha conxuntamente o proxecto *Recursos Integrados da Lingua Galega* (RILG). O resultado foi a creación dunha plataforma que permite realizar procuras conxuntas en boa parte dos recursos elaborados por estas dúas institucións. Nos anos futuros haberá que afondar neste tipo de estratexias colaborativas para fornecerlles aos usuarios ferramentas máis útiles e versátiles e, ao tempo, para optimizar os esforzos dos equipos investigadores.

## Referencias bibliográficas

ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (Dir.). *Dicionário da língua galega*. 3 vols. Madrid: Alhena, 1986.

ALONSO ESTRAVIZ, Isaac (Dir.). *Dicionário Estraviz*. Disponível en: <<http://www.estraviz.org/>>. Acesso en: 30 abril 2017.

---

<sup>5</sup> Pénsese, por exemplo, nos vinte e catro volumes sobre léxico rural do NO ibérico debidos a Elixio Rivas.

- ALONSO PINTOS, Serafín. *O proceso de codificación do galego moderno (1950-1980)*. A Coruña: Fundación Barrié, 2006.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María; GARCÍA TURNES, Beatriz; GONZÁLEZ BUENO, Carme. *Diccionario gallego-castellano, castellano-gallego*. Vigo: Galaxia, 2001.
- ARES VÁZQUEZ, María do Carme et al. *Diccionario galego-castelán, castellano-gallego*. A Coruña: Nós.
- ARES VÁZQUEZ, María do Carme et al. *Diccionario Xerais da lingua*. Vigo: Xerais, 1986.
- ASAKA, Takekazu. *Vocabulario básico da lingua galega*. Tokio: Daigakusyoin, 1996.
- bUSCatermos* = SERVIZO DE NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA: *bUSCatermos*. Universidade de Santiago de Compostela. Dispoñible en: <<https://aplicacions.usc.es/buscatermos/publica/>>. Acceso en 30 abril 2017.
- BUSSE, Ulrich. Lexicography as a sign of the times: a study in socio-lexicography. In: GOTTLIEB, Henrik; MOGENSEN, Jens Erik; ZETTERSTEN, Arne (Eds.). *Symposium on Lexicography X. Proceedings of the Tenth International Symposium on Lexicography May 4-6, 2000 at the University of Copenhagen*. Tübingen: Max Niemeyer, 2002, p. 49-61.
- CARBALLEIRA ANLLO, Xosé María (Coord.). *Gran diccionario Xerais da lingua*. Vigo: Edicións Xerais, 2000.
- CARRÉ ALVARELLOS, Leandro. *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña: Imp. e Papelería Zincke Hermanos, 1933.
- CASTRO MACÍA, Luís. *Diccionario Xerais galego-castelán, castellano-gallego*. Vigo: Xerais, 2001.
- CASTRO MACÍA, Luís / RODRÍGUEZ SÁNCHEZ, Remedios. *Diccionario francés-galego / galego-francés*. Vigo: Xerais, 2009.
- CORGA = LÓPEZ MARTÍNEZ, Marisol (Dir.). *CORGA. Corpus de referencia do galego actual*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación de Humanidades. Dispoñible en: <<http://corpus.cirp.es/corga/>>. Acceso en 30 abril 2017.
- DiGalego. Diccionario de galego*. Xunta de Galicia. Dispoñible en: <<http://digalego.xunta.gal>>. Acceso en: 30 abril 2017.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1917.
- FABRA, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalonia, 1932.
- FEIXÓ CID, Xosé G. (Coord.). *Diccionario da lingua galega*. 3 vols. Vigo: Ir Indo, 1986.
- FEIXÓ CID, Xosé G. (Dir.). *Diccionario Cumio da lingua galega*. Vigo: Edicións do Cumio, 1999.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, C. (Dir.). *Diccionario esencial Vox galego-castelán, castellano-gallego*. Barcelona: Bibliograf, 1997.
- FERNÁNDEZ SALGADO, Benigno. *Diccionario elemental inglés-galego, galego-inglés*. Vigo: Xerais, 1999.
- FRANCO GRANDE, Xosé Luís. *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*. Vigo: Galaxia, 1968.
- GALANES SANTOS, Iolanda. A terminoloxía en Galicia. In: MONTEAGUDO, Henrique; BOUZADA, Xan M. (Coords.). *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. III. *Elaboración e difusión da lingua*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2003, p. 229-288 e 464-492.
- GARCÍA GONZÁLEZ, Constantino. *Glosario de voces galegas de hoxe*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 1985.
- GÓMEZ GUINOVART, Xavier. A investigación en lexicografía e terminoloxía no *Corpus Lingüístico da Universidade de Vigo* (CLUVI) e no *Corpus Técnico do Galego* (CTG). In: GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto; SANTAMARINA, Antón; VARELA BARREIRO, Xavier (Eds.). *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2008, p. 197-216.
- GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, Isabel (Dir.). *Diccionario italiano-galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 2000.

GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel. O novo dicionario da Real Academia Galega. In: GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto; SANTAMARINA, Antón; VARELA BARREIRO, Xavier (Eds.). *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2008, p. 257-287.

GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto. A lexicografía galega moderna. In: MONTEAGUDO, Henrique; BOUZADA, Xan M. (Coords.). *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. III. *Elaboración e difusión da lingua*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2003, p. 165-227 e 458-463.

GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto. La lexicografía gallega premoderna (1863-1985). In: CÓRDOBA, Félix; GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto; SÁNCHEZ PALOMINO, Dolores (Eds.). *Lexicografía de las lenguas románicas. I. Perspectiva histórica*. Berlin: De Gruyter, 2014, p. 167-183.

HÄMÄLÄINEN, Taina. *Galego-suomi sanasto. Vocabulario galego-finés*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Yliopistopaino, 1999.

ILG (1980) = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA. *Diccionario básico da lingua galega*. Vigo: Xerais, 1980.

LÓPEZ, C. et al. *Diccionario Cumio avanzado español-galego, galego-español*. Vigo: Edicións do Cumio, 2001.

ILG/RAG (1990) = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA; REAL ACADEMIA GALEGA. *Diccionario da lingua galega*. Santiago de Compostela: ILG/RAG, 1990.

MONTEAGUDO, Henrique; GARCÍA CANCELA, Xermán (Coords.). *Diccionario normativo galego-castelán*. Vigo: Galaxia, 1988.

NOMIG (1982) = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA; REAL ACADEMIA GALEGA. *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Vigo, 1982; 2003.

PENA, Xosé Antón et al. *Gran dicionario século 21 da lingua galega*. Vigo: Galaxia / Edicións do Cumio, 2005.

REAL ACADEMIA GALEGA. *Diccionario da Real Academia Galega*. Vigo: RAG, 1997, 2012. Disponible en: <<http://academia.gal/diccionario>>. Acceso en 30 abril 2017.

REGUEIRA, Xosé Luís (Dir.). *Diccionario de pronuncia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega, 2013. Disponible en: <<http://ilg.usc.gal/pronuncia>>. Acceso en 30 abril 2017.

RILG = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA; SEMINARIO DE LINGÜÍSTICA INFORMÁTICA. *RILG. Recursos Integrados da Lingua Galega*. Disponible en: <<http://sli.uvigo.es/RILG/>>. Acceso en: 30 abril 2017.

RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio. *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. 3 vols. Vigo: Galaxia, 1958-1961.

RODRÍGUEZ RÍO, Xusto. bUSCatermos: banco de datos terminolóxico multilingüe. In: GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto; SANTAMARINA, Antón; VARELA BARREIRO, Xavier (Eds.). *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2008, p. 235-239.

SÁNCHEZ VIDAL, Pablo. *O debate normativo da lingua galega (1980-2000)*. A Coruña: Fundación Barrié, 2010.

SANTAMARINA, Antón. *Diccionario de dicionarios*. A Coruña: Fundación Barrié, 2000, 2003. Disponible en: <<http://sli.uvigo.es/DdD/>>. Acceso en: 30 abril 2017.

SANTAMARINA, Antón. Os lexicógrafos galegos: historia dunha profesión. In: DEPARTAMENTO DE FILOLOXÍA GALEGA. *Eladio Rodríguez González. Día das Letras Galegas 2001*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2001, p. 7-21.

SANTAMARINA, Antón. O *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLG)*. Criterios de elaboración. In: ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María; GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto (Eds.). *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 2003, p. 53-92.

SLI (2012) = SEMINARIO DE LINGÜÍSTICA INFORMÁTICA. *Diccionario moderno inglés-galego*. Vigo: 2.0 Editora, 2012.

TERMIGAL. *TERGAL: Banco de termos galegos recomendados*, versión 1.1. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, 2016. Disponible en: <<http://www.cirp.gal/tergal>>. Acceso en: 30 abril 2017.

*Termoteca* = SEMINARIO DE LINGÜÍSTICA INFORMÁTICA. *Termoteca. Banco de Datos Terminolóxico da Universidade de Vigo*. Universidade de Vigo. Dispoñible en: <<http://sli.uvigo.gal/termoteca/>>. Acceso en: 30 abril 2017.

TILG = SANTAMARINA, Antón (Coord.). *Tesouro informatizado da lingua galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. Dispoñible en: <<http://ilg.usc.es/TILG/>>. Acceso en: 30 abril 2017.

TLPGP = ÁLVAREZ, Rosario (Coord.). *Tesouro do léxico patrimonial galego e portugués*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. Dispoñible en: <<http://ilg.usc.es/Tesouro>>. Acceso en: 30 abril 2017.

VOLG (1988) = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA; REAL ACADEMIA GALEGA. *Vocabulario ortográfico da lingua galega (versión provisional)*. ILG/RAG, 1988.

VOLG (2004) = INSTITUTO DA LINGUA GALEGA; REAL ACADEMIA GALEGA. *Vocabulario ortográfico da lingua galega*. A Coruña: ILG/RAG, 2004. Dispoñible en: <<http://academia.gal/recursos-volg>>. Acceso en: 30 abril 2017.

ZGUSTA, Ladislav. *Lexicography then and now. Selected essays*. Ed. de Fredric F.M. Dolezal. Berlin: De Gruyter, 2006.